

บทที่ 6

ไฟป่า

* อาจารย์พงศ์กฤษณ์ เสนีวงศ์

ไฟป่า ให้ความถึงไฟที่เกิดจากมนุษย์ ซึ่งทำให้เกิดการลุกลามไหม้ในป่าโดยอิสระ ปราศจากการควบคุม ทั้งนี้ไม่ว่าไฟนั้นจะลุกลามไหม้ในป่าธรรมชาติ หรือสวนป่า คนส่วนมากมักจะเข้าใจว่า ไฟป่า คือ ไฟที่เกิดจากธรรมชาติ เช่น ไฟผ่า หรือกิ่งไม้เสียดสีกัน ส่วนไฟที่เกิดจากคนจุดจะไม่เรียกว่าไฟป่า แต่ความหมายที่ใช้กันอยู่ทั่วโลก คำว่า Forest Fire หรือ Wild Fire รวมถึงไฟที่เกิดจากคนทำให้เกิดขึ้นด้วย

1. ลักษณะของไฟป่า

ไฟป่าสามารถจำแนกได้เป็น 3 ชนิด ตามลักษณะของการเผาไหม้ ดังนี้

1.1 ไฟใต้ดิน คือไฟป่าที่เผาไหม้เชื้อเพลิงที่ฝังทับถมอยู่ในดิน มักเกิดในประเทศในเขตอบอุ่น หรือที่สูงจากระดับน้ำทะเลมาก ๆ ซึ่งอากาศหนาวเย็นทำให้อัตราการย่อยสลายของอินทรีย์วัตถุค่อนข้างต่ำ ทำให้มีการสะสมตัวของอินทรีย์วัตถุเป็นชั้นหนาอยู่บนหน้าดิน ไฟชนิดนี้จะลุกลามไปช้า ๆ ใต้ผิวดิน ในบางครั้งยากที่จะสังเกตเห็นได้ เพราะเปลวไฟหรือแสงสว่างไม่โผล่ขึ้นมาบนดินเลย ทั้งวันก็มีน้อยมาก ไฟชนิดนี้อาจเป็นสาเหตุของไฟชนิดอื่นต่อไปได้ และยากต่อการดำเนินการดับไฟ ในประเทศไทยเกิดไฟใต้ดินเป็นบางครั้งในป่าพรุทางภาคใต้

1.2 ไฟผิวดิน คือไฟป่าที่เผาไหม้เชื้อเพลิงบนผิวดิน ไฟชนิดนี้เผาไหม้ลุกลามไปตามพื้นป่า ซึ่งเชื้อเพลิงส่วนใหญ่ ได้แก่ หญ้า ใบไม้ ที่ตกสะสมบนผิวดิน รวมทั้ง ลูกไม้ วัชพืช ไม้พุ่มทั้งหลาย ไฟชนิดนี้มีการลุกลามอย่างรวดเร็ว และอาจก่อให้เกิดไฟชนิดอื่นขึ้นได้ ความรุนแรงขึ้นอยู่กับความหนาแน่นของพื้นป่า และลักษณะเชื้อเพลิง ไฟป่าที่เกิดขึ้นในประเทศไทยส่วนใหญ่จัดอยู่ในประเภทนี้

1.3 ไฟเรือนยอด คือไฟป่าที่ลุกลามไปตามเรือนยอดของต้นไม้ โดยเฉพาะในป่าสนของเขตอบอุ่น ซึ่งไม้จำพวกนี้มียางช่วยให้เกิดการลุกลามได้ดี ไฟเรือนยอดมักจะรุนแรงมากยากต่อการดำเนินการดับไฟ และสามารถสร้างความเสียหายให้แก่ป่าอย่างมาก ไฟป่าชนิดนี้สามารถแยกย่อยลงไปอีกเป็น 2 ประเภท

- ไฟเรือนยอดที่ต้องอาศัยไฟผิวดินเป็นสื่อ คือไฟป่าที่ลุกลามไปตามเรือนยอดของไม้ชั้นบน แต่ต้องอาศัยไฟที่ลุกลามไปตามพื้นป่าเป็นตัวนำเชื้อเพลิงไปสู่เรือนยอดชั้นอื่นที่อยู่ใกล้เคียง ไฟชนิดนี้มักเกิดในป่าที่ต้นไม้มีเรือนยอดอยู่ห่างกัน และพื้นป่าประกอบด้วย หญ้า หรือวัชพืชอื่น ๆ ที่เป็นเชื้อเพลิงได้ดี การลุกลามจากยอดไม้ต้นหนึ่งไปสู่ยอดไม้ต้นหนึ่งจะต้องอาศัยการลุกลามของหญ้าหรือเชื้อเพลิงอื่นบนพื้นป่าเป็นตัวนำเปลวไฟ และให้ความร้อนจนต้นไม้ที่ไฟผิวดินลุกลามไปถึงแห้งและร้อนจนถึงจุดลุกไหม้ ลักษณะไฟป่าชนิดนี้จะเห็นไฟผิวดินลุกลามไปก่อนและตามด้วยไฟเรือนยอด

- ไฟเรือนยอดที่ไม่ต้องอาศัยไฟผิวดิน เกิดในป่าที่มีต้นไม้ยืนต้นที่ติดไฟได้ง่ายและมีเรือนยอดแน่นทึบติดต่อกัน เช่น ป่าไม้ในเขตอบอุ่น การลุกไหม้จะเป็นอย่างรุนแรง เรือนยอดของต้นไม้ที่ถูกไฟไหม้จะให้ความร้อนและจุดเพลิงให้แก่ต้นข้างเคียงซึ่งก่อให้เกิดการลุกลามไปเรื่อย ๆ ลุกไฟจากเรือนยอดจะตกลงบนพื้นดิน และลุกลามพื้นป่าตามไปด้วย ทำให้ป่าถูกเผาไหม้อย่างราบพนาสุญ การดับไฟทำได้ยากและอันตรายมาก

2. ช่วงเวลาและพื้นที่เสี่ยงไฟป่า

ในประเทศไทยการเกิดไฟป่ามักจะเกิดช่วงแล้ง เพราะในช่วงฤดูแล้งต้นไม้ผลัดใบ อากาศแห้งแล้ง ต้นไม้ขาดน้ำ หญ้าหรือต้นไม้เล็ก ๆ อาจแห้งตายเป็นเชื้อเพลิงเป็นจำนวนมาก ถ้าเกิดการลุกไหม้จะเกิดการติดต่อลุกลาม เป็นไฟป่าได้ง่าย

2.1 ภาคเหนือ จะมีช่วงแล้งระหว่างเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม

2.2 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะมีช่วงแล้งระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึง

พฤษภาคม

2.3 ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคใต้ จะมีช่วงแล้งระหว่างเดือนมีนาคม

ถึงพฤษภาคม

3. สาเหตุของไฟป่า

3.1 สาเหตุจากธรรมชาติ ได้แก่ ไฟฟ้า ทำให้เกิดความร้อนและลุกไหม้กิ่งไม้แห้งเสียดสีกัน เช่น กิ่งไม้ หรือต้นไม้เสียดสีกันเกิดความร้อนลุกไหม้ ความร้อนจากใต้ดิน เช่น การระเบิดของภูเขาไฟที่มีลาวาไหลผ่านไปตามบริเวณป่า ทำให้เกิดการลุกไหม้เป็นไฟป่าขึ้น

3.2 สาเหตุจากคนจุดไฟเผาป่า

ปัจจุบันในประเทศไทยไม่พบไฟป่าที่เกิดขึ้นจากสาเหตุธรรมชาติ เช่น กิ่งไม้เสียดสีหรือฟ้าผ่า ดังนั้นไฟป่าที่เกิดขึ้นทุกครั้งจึงเกิดจากการกระทำของคน สาเหตุที่ทำให้คนจุดไฟเผาป่าแยกออกได้เป็น

2 สาเหตุใหญ่ คือ การจุดไฟโดยมีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง และจุดไฟโดยความคึกคะนองปราศจากเหตุผลใด ๆ

การจุดไฟโดยมีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง

- เผาไร่ เพื่อกำจัดวัชพืชและเตรียมพื้นที่เพาะปลูก โดยปราศจากการควบคุม ทำให้ไฟลุกลามเข้าป่า เกิดเป็นไฟป่าขึ้น
- ล่าสัตว์ จุดไฟเพื่อให้สัตว์หนีไฟออกจากที่ซ่อนสะดวกในการล่า สำหรับพรานล่านกจะจุดไฟเผาป่า เพื่อให้แมลงที่อยู่บนพื้นป่าบินหนีไฟขึ้นสู่อากาศ นกจะพากันมาจับแมลงกิน พรานจะยิงนกอีกทอดหนึ่ง เหล่านี้เป็นต้น
- เก็บหาของป่า เช่น ไข่มดแดง เห็ด ใบตองตึง ฟืน เป็นต้น
- เพื่อความสะดวกในการเดินผ่านป่า จุดไฟเผาให้ป่าโล่งง่ายต่อการเดินทาง คนที่เดินผ่านป่าในเวลากลางคืนมักจุดไฟเผาป่าเพื่อให้แสงสว่างง่ายต่อการเดินทาง
- เลี้ยงสัตว์ มักเกิดในบริเวณเขตป่าที่ติดต่อกับหมู่บ้าน ชาวบ้านจะจุดไฟเผาป่า เพื่อให้หญ้าแตกใบอ่อน เป็นอาหารสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย
- ไฟที่จุดโดยคนที่เข้าไปพักผ่อนในป่า เช่น หุงต้มอาหาร, ให้แสงสว่าง, ให้ความอบอุ่น หรือไฟจากกันบูหรี่ที่ผู้จุดปล่อยละเลย ไม่ได้ดับให้สนิท จนทำให้เกิดการลุกลามกลายเป็นไฟป่า
- จุดเพื่อกลั่นแกล้ง เช่น ในกรณีที่ชาวบ้านในพื้นที่เกิดความขัดแย้งกับหน่วยงานของทางราชการในท้องที่ เช่น สวนป่า อุทยานแห่งชาติ ฯลฯ

4. ผลกระทบจากไฟป่า

4.1 ทำให้คุณสมบัติของดินเปลี่ยนแปลง การซึมซับน้ำลดลง

4.2 ทำให้สภาพของดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เพราะความร้อนทำลายจุลินทรีย์ในดิน

- 4.3 ทำให้กล้าไม้เล็กหมดโอกาสเติบโต ต้นไม้ใหญ่ชะงักการเจริญเติบโต ต้นไม้ใหญ่มีแผลลึก แมลงทำลายได้ง่าย เนื้อไม้เสื่อมคุณภาพ
- 4.4 ทำให้เกิดอุทกภัยน้ำป่าไหลหลากเพราะดินชุ่มชื้นน้ำน้อยลง
- 4.5 ทำให้เกิดการชะล้างหน้าดินและการพังทลายของดินได้ง่ายเมื่อมีฝนตกหนัก ต้นไม้ใหญ่มีแผลลึก แมลงทำลายได้ง่าย เนื้อไม้เสื่อมคุณภาพ
- 4.6 ทำให้โครงสร้างของป่าเปลี่ยนแปลงไป ถ้าไฟป่าเกิดซ้ำซากในฤดูแล้ง ทุก ๆ ปี สภาพป่าจะกลายเป็นทุ่งหญ้า ซึ่งมีหญ้าคาและหญ้าจรจบเป็นส่วนมาก
- 4.7 ทำให้เกิดสภาวะปริมาณน้ำไม่เหมาะสมกับช่วงเวลาที่จะใช้ประโยชน์ เมื่อฝนตกเกิดน้ำท่วม และไม่มีน้ำซับ น้ำซึมเอาไว้ใช้ในฤดูแล้ง
- 4.8 ทำให้น้ำฝนที่ตกลงมาผสมกับเถาถ่าน ความเป็นกรดเป็นด่าง เปลี่ยนแปลงออกซิเจนในน้ำลดลงเป็นอันตรายต่อการดำรงชีวิตของสัตว์น้ำ และพืชน้ำ และน้ำนั้นมักกลิ่นเหม็นไม่สามารถนำมาใช้หรือดื่มได้
- 4.9 ทำให้สัตว์ใหญ่ขาดแคลนอาหาร สัตว์เล็กที่เป็นอาหารของสัตว์ใหญ่ ตายไป เพราะไฟเผาจนสูญพันธุ์ สัตว์ร้ายขาดที่อยู่อาศัยและขาดอาหาร จึงเข้ามาอาศัยในพื้นที่เกษตรกรรม เช่น ไร่ นา สวน และในหมู่บ้านอาจจะทำลายทรัพย์สินและชีวิตของประชาชนได้
- 4.10 ไฟป่าอาจลุกลามเข้าเผาไร่ นา สวน และหมู่บ้านของประชาชน
- 4.11 ผลกระทบจากควันพิษและก๊าซต่าง ๆ จากไฟป่า จะลอยขึ้นไปสู่ชั้นของบรรยากาศทำให้เกิดสภาวะเรือนกระจก ทำให้บรรยากาศของโลกมีอุณหภูมิสูงขึ้น ทำให้สภาพภูมิอากาศของโลกเปลี่ยนแปลง อากาศร้อน และเกิดภัยธรรมชาติชนิดต่าง ๆ รุนแรงขึ้น

5. การเตรียมพร้อมป้องกันและลดความสูญเสียจากไฟป่า

5.1 ก่อนเกิดไฟป่า

(1) กำจัดพืชที่ติดไฟได้ง่าย เช่น พวกหญ้าคา หญ้าสาบเสือ พงอ้อ ใบไม้กิ่งไม้เล็ก โดยเฉพาะในฤดูแล้งควรถางป่าหรือเก็บกองใบไม้แห้ง เป็นกอง ๆ แล้วเผาทิ้ง ควบคุมดูแลการลุกไหม้ และให้เผาห่างจากไม้ยืนต้น ตามบริเวณที่ใกล้บ้านเรือน และถนนหรือทางเดิน ควรถางป่าให้ห่างจากทางเดินในระยะ 5 เมตร (Fire brake) อย่าง

ให้มีต้นไม้แห้ง หญ้าแห้งกรงรัง ทั้งนี้เพื่อป้องกัน การติดต่อดูกลามของไฟ จากคนที่ทิ้งไฟและทิ้งก้นบุหรี่ซึ่งยังไม่ได้ดับ การจุดเผาสิ่งใดในป่าควรทำในบริเวณที่ไม่มีกิ่งไม้หรือหญ้าแห้งที่จะทำให้เกิดการติดต่อดูกลามเข้าไปในบริเวณพงหญ้า ใบไม้แห้งในป่าได้

(2) เมื่อพบเห็นกองไฟที่มีบุคคลเผาทิ้งไว้ก็รีบดับเสีย หรือเห็นไฟไหม้ ก็รีบทำการดับก่อนที่จะทำให้เกิดการลุกลามมากขึ้น การดับไฟไหม้หญ้าที่คุกรุ่นอยู่ควรทำทันที เมื่อเห็นว่าจะไม่สามารถดับได้ด้วยตนเอง

ก็รีบแจ้งเจ้าหน้าที่ดับเพลิง หรือเจ้าหน้าที่ควบคุมไฟป่า ขณะที่กำลังรอเจ้าหน้าที่ถ้าไม่เป็นการเสี่ยงต่ออันตรายมากนักให้ช่วยกันดับไฟไปก่อนอย่าปล่อยให้ลุกลามใหญ่โต

(3) ควรมีระเบียบวินัยในการปฏิบัติตนในการใช้ไฟฟ้าและความร้อน
เมื่อเข้าไปทำงานหรือ

ท่องเที่ยวในป่า ควรปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับในการป้องกันไฟป่าและปฏิบัติตามข้อแนะนำในการใช้ไฟและความร้อน ของกรมป่าไม้

(4) ให้ความร่วมมือและเชื่อฟังคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ เกี่ยวกับความปลอดภัย เมื่อเกิดไฟป่า ควรแนะนำเพื่อนบ้านให้รู้อันตรายจากไฟป่า โดยเฉพาะเมื่อเจ้าหน้าที่ของส่วนจัดการไฟป่าและภัยธรรมชาติ กรมป่าไม้ ไปเปิดการฝึกอบรม ในหลักสูตรการควบคุมไฟป่า ควรให้ความร่วมมือชักชวนไปเข้ารับการอบรม และควรสมัครเป็นอาสาสมัครไฟป่าประจำหมู่บ้าน

(5) การเตรียมการดับไฟป่า (Presuppression) แม้ว่าจะมีมาตรการป้องกันไฟป่าอย่างดีแล้ว แต่ไฟป่าก็ยังมีโอกาสเกิดขึ้นได้ ดังนั้นจึงต้องมีการเตรียมความพร้อม เพื่อดับไฟป่าก่อนที่จะถึงฤดูไฟป่า ซึ่งต้องเตรียมการในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

- เตรียมคน คือการจัดองค์กรดับไฟป่า เตรียมความพร้อมของพนักงานดับไฟป่า และเยาวชนอาสาสมัครไฟป่า

- เตรียมเครื่องมือ ได้แก่ เครื่องมือดับไฟป่าทุกชนิด รวมไปถึงเครื่องมือที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ อุปกรณ์การสื่อสาร และยานพาหนะ

- การฝึกอบรม คือการอบรมพนักงานดับไฟฟ้า และเยาวชนอาสาผู้ไฟฟ้าให้มีความรู้และทักษะในการใช้เครื่องดับไฟฟ้า ตลอดจนยุทธวิธีในการดับไฟฟ้า เพื่อให้มีขีดความสามารถและประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานดับไฟฟ้า

(6) การตรวจหาไฟ (Detection) ในช่วงฤดูไฟฟ้า การลาดตระเวนตรวจหาไฟ ถือเป็นหัวใจหลักของการปฏิบัติงานดับไฟฟ้า การตรวจหาไฟเพื่อให้ทราบว่ากำลังเกิดไฟไหม้ป่าขึ้นที่ใด เพื่อที่จะได้ดำเนินการดับไฟฟ้าต่อไป การตรวจหาไฟทำได้หลายวิธี ได้แก่ ใช้พลลาดตระเวน เช่น อาสาผู้ไฟฟ้าประจำหมู่บ้าน ใช้หอคูไฟฟ้า หรือตรวจหาไฟโดยเครื่องบิน เป็นต้น

5.2 ขณะเกิดไฟฟ้า

- ควรพิจารณาในการเข้าไปดับไฟ เพราะถ้าไม่มีความเข้าใจในการลุกไหม้ของไฟฟ้า จะได้รับอันตราย ควรพิจารณาในการเข้าไปดับไฟเพราะไฟฟ้าเมื่อลุกไหม้ความรุนแรงของไฟขึ้นอยู่กับเชื้อเพลิงที่ลุกไหม้และกระแสลม ยิ่งในหุบเขาจะเป็นการยากที่จะรู้ว่าทิศทางของไฟจะไปทางใด เพราะการลุกไหม้ในพื้นที่สูง ๆ ต่ำ ๆ ไฟจะเปลี่ยนทิศทางอยู่ตลอดเวลา

- ถ้ายังไม่มีเครื่องมือ หรือยังไม่มีเจ้าหน้าที่ดับเพลิง จากหน่วยควบคุมไฟฟ้าแล้วอย่าเข้าไปเสี่ยงในการดับ เว้นแต่เป็นการลุกไหม้เล็กน้อยของไฟที่เกิดจากพวกหญ้าต่าง ๆ เช่น หญ้าคา หญ้าขจรจบ หญ้าสาบเสือ พวกพืชไร่ ข้าว อ้อย ที่เกิดลุกไหม้จะติดต่อกลุกลามสร้างความเสียหายได้ถ้าไม่รีบดับก็จะติดต่อกลุกลามเข้าไปในป่าไม้ ยืนต้นหรือเข้าบ้านเรือน ควรช่วยกันตัดกิ่งไม้สดที่ไฟที่ลุกไหม้ตามบริเวณหัวแนวให้เชื้อเพลิงแตกกระจาย แล้วตีขนานกับไฟที่กำลังจะเริ่มลุกลามหรือใช้รถดับหญ้าให้ราบเรียบตามแนวที่ไฟจะลุกลามไปถึง จะทำให้เพลิงลุกไหม้น้อยลง ถ้ามีรถแทรกเตอร์ ควรไถไร่อ้อยหรือข้าว ทำเป็นแนวกันไฟมิให้เกิดการติดต่อกลุกลามได้ แนวกันไฟอาจกว้างตั้งแต่ 5-10 เมตรหรืออาจกว้างถึง 100-200 เมตร ขึ้นอยู่กับพื้นที่ถูกไฟไหม้เชื้อเพลิงและลักษณะอากาศ

- การดับไฟป่า (Suppression) เป็นงานที่หนักที่สุดและเสี่ยงอันตรายที่สุด การจัดรูปแบบในการเข้าดับไฟ เป็นงานศิลปการต่อสู้ขั้นสูงสุดมากกว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์ เนื่องจากทฤษฎีในการดับไฟป่าที่แน่นอนไม่อาจเขียนได้ เพราะการปฏิบัติงานต้องพลิกแพลงไปตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา อย่างไรก็ตามการกำหนดเทคนิคและกลยุทธ์ในการดับไฟก็เป็นสิ่งจำเป็นการนำไปดัดแปลงใช้ให้เหมาะสมกับการดับไฟป่าแต่ละครั้ง

5.3 หลังจากไฟป่าสงบลงแล้ว

- ตรวจสอบบริเวณที่ยังมีไฟคุกรุ่นพร้อมที่จะลุกไหม้ขึ้นเป็นไฟอีก เมื่อพบแล้วจัดการดับให้สนิท

- ค้นหาและช่วยเหลือคนและสัตว์ที่หนีไฟออกมาและได้รับบาดเจ็บ

- ระงับภัยจากสัตว์ที่หนีไฟป่าออกมาซ่อนตัวในไร่ นา สวน หรือ

หมู่บ้าน จะมาทำอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สินได้

- ปรับพื้นที่เชิงเขา พื้นที่ลาดชัน ให้เป็นขั้นบันได เพื่อลดการพังทลาย

ของดินเมื่อมีฝนตก ชะล้าง ถล่ม ทลายลงมา

- ทำการปลูกป่าทดแทน ปลูกหญ้าคลุมดิน ปลูกไม้โตเร็ว

- รณรงค์ให้ความรู้แก่ประชาชนให้รู้เรื่องวิธีการป้องกันไฟป่า ด้วยการ

ประชาสัมพันธ์ การสอน การติดป้ายคำเตือน การฝึกอบรมประชาชน และอาสาสูไฟป่าไว้เป็นกำลังสำรองช่วยดับไฟและป้องกันไฟป่าเกิดขึ้นอีก

6. ภัยซ้ำซ้อนหลังจากเกิดไฟป่า

6.1 อุทกภัย แผ่นดินเลื่อน แผ่นดินถล่ม น้ำป่าไหลหลาก เกิดจากฝนตก

หนัก ดินชุ่มชื้นน้ำได้น้อย จึงเกิดน้ำป่าไหลหลาก

6.2 ภัยแล้ง ความขาดแคลนอาหารและน้ำ เนื่องจากฝนไม่ตกตามฤดูกาล

6.3 อันตรายจากสัตว์ร้ายที่หนีออกจากป่าเข้ามาอาศัยไร่ นา สวน และเข้า

มาอยู่ในหมู่บ้าน เช่น งู เสือ ช้าง ฯลฯ

6.4 สภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง อากาศร้อน เกิดภัยธรรมชาติชนิดต่าง ๆ

รุนแรงขึ้น

6.5 เกิดอุบัติเหตุในการจราจรทางบก ควันไฟปกคลุมเส้นทางจราจร เช่น
รถยนต์ประสบอุบัติเหตุใหญ่ ๆ ทุก ๆ ปี

* พงศ์กฤษณ์ เสนีวงศ์ นักวิจัยแห่งชาติ วิทยากรอิสระ

มือถือ 089-779-0811 โทร. 02-393-7213 โทรสาร 02-745-2315